

УДК 316.277

Шульга О.М., канд. соціол. наук, Інститут соціології НАН України

НАДБУДОВНИЙ РІВЕНЬ СИМВОЛІЧНОГО УНІВЕРСУМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ НАРИС

Стаття присвячена розвитку концепції символічних універсумів та їх доменів, як царин смислотворчості, відповідальних за цілі сфери соціальних відносин. Головна увага присвячена трьом доменам: мистецтва, філософії та науки, які належать до надбудовного рівня символічного універсуму, оскільки ці царини є найбільш відкритими до проникнення альтернативних смислів і з них починаються процеси символічної боротьби.

Ключові слова: *символічний універсум, мистецтво, наука, філософія, домен символічного універсуму.*

У сучасній соціологічній теорії часто виникають ситуації, що сигналізують про кризові явища у даній царині науки. Життя сучасних складних суспільств потребує нових теоретичних підходів до соціальної реальності та її пояснювальних моделей. Пропонована стаття є одним з кроків щодо поширення загальної концепції символічних універсумів та осягнення кризь її призму фундаментальних суспільних процесів, у тому числі й тих, що відбуваються в українському суспільстві. Вона є черговою у серії статей, присвячених різним доменам символічного універсуму як його інваріантних структурних елементів [1–3].

Мета статті – розглянути три домени символічного універсуму: мистецтва, філософії, науки та їх взаємозв'язки. З огляду на специфічність пропонованих термінів, маємо коротко згадати основні аспекти загальної концепції символічних універсумів та її поняття.

Кожен з доменів є цариною значень, що належать до широких сфер соціальних відносин і смислотворчості. Важливо підкреслити, що це, скоріше, ідеальні типи, які виокремлюються з аналітичних міркувань для опису й пояснення процесів, пов'язаних з символічними універсумами, їх перманентною боротьбою і зміною домінуючого становища.

Саме поняття «символічний універсум» отримує таку дефініцію: це замкнута смислова система, що формує власну матрицю бачення й пропонує інтепретації об'єктивних, інтерсуб'єктивних і суб'єктивних подій або явищ. Найважливішими характеристиками символічного універсуму визначено замкнутість і цілісність, завдяки чому він задає межі комунікації й інтепретації у повсякденному житті. Сутнісна здатність символічного універсуму полягає у його інтегративності: він організовує для соціального актора систему соціальних координат від моменту його народження і до смерті. Існування символічного універсуму диктується об'єктивними й суб'єктивними причинами, відтак існування та боротьба універсумів притаманні будь-якому суспільству, зокрема українському. Крім того, останнє переживає зміну символічних універсумів, коли «старий» універсум втратив домінуюче становище, а «новий» його ще не здобув.

Головною рисою доменів символічного універсуму є емерджентність – незвідність їх загальних властивостей у рамках символічного універсуму до індивідуальних характеристик кожного домену. Згідно з поданою у попередніх статтях концепцією, основними доменами символічного універсуму є мовний, ціннісний, економічний, історичний, політичний, релігійний, мистецтва та філософсько-науковий.

До останнього рівня ієрархії доменів символічного універсуму віднесено три останні домени: мистецтва, філософії та науки, саме вони є головними для даної статті.

Ці домени належать до одного рівня, який розміщено на останньому ступені, оскільки саме в цих смислових царинах процеси дифузії символічних універсумів відбуваються найшвидше: з них починаються процеси боротьби символічних універсумів, що згодом проникають в інші рівні та окремі домени, це робить їх полем зіткнення альтернативних чи протилежних смислів.

Слід підкреслити, що представлена ієрархія доменів символічного універсуму побудована виключно з аналітичних потреб, а сама взаємодія різних доменів символічного універсуму розглядається як діалектична. Ця діалектика проявляється не тільки у взаємопроникненні смислів з різних доменів, а й у тому, що домени належать до останнього рівня, стають полем, де починаються зміни. Водночас останні, їх наслідки впливають на базові рівні ієрархії доменів символічного універсуму, до яких належать мовний і ціннісний домени.

Зупинимося на тому, що об'єднує всі ті царини, які належать до останнього рівня ієрархії доменів символічного універсуму – домени мистецтва, філософії та науки. Головним критерієм приналежності цих трьох доменів до одного рівня є те, що саме у цих смислових царинах найшвидше та порівняно найлегше відбуваються зміни. Самі домени є набагато відкритішими системами для модифікацій. Великого значення набуває той факт, що в цих доменах відбувається своєрідне смислове синтезування та кристалізація, яка може спостерігатись у буденному житті. На відміну від багатьох процесів соціальної реальності, які є латентними, їх можна вивчати лише опосередковано, смислово та символічну царини виділених доменів можна досліджувати безпосередньо, оскільки вона дуже часто має наочне вираження. У цьому просторі можна схоплювати смисли безпосередньо, у їхній даності. Коли йдеться, наприклад, про царину цінностей чи геополітичних орієнтацій, необхідно витратити організаційні зусилля та, що найголовніше, час на соціологічні методи дослідження, із плином якого до моменту отримання результатів в цих царинах вже можуть відбутися зрушення різної сили.

Отже, розглянемо кожен з трьох виділених доменів, які належать до найвищого рівня ієрархії доменів символічного універсуму, як рівня, з якого починається взаємне проникнення смислів конкуруючих універсумів.

Найбільш «наочним» та відкритим до перетворень і дифузії символічних універсумів є домен мистецтва. Тому з нього логічно починати розгляд останнього рівня ієрархії символічних універсумів.

Із самого початку необхідно коротко описати, що розуміється під мистецтвом і що належить до цієї царини. Така необхідність виникає, насамперед, через велику кількість трактувань цього терміна. «Мистецтво» навіть перевершує такий контроверсійний термін, як «ідеологія». Можна навіть впевнено стверджувати, що науковці та самі митці до цього часу не визначилися із загальноприйнятою дефініцією, вони вже більше не мають її. Адже переворот у мистецтві, який розпочався стараннями модерністів (кубістів, дадаїстів і сюрреалістів та інших художніх течій початку ХХ ст.) та згодом був підхоплений постмодерністами, досі не закінчився. Хрестоматійним прикладом відходу від «класичного» розуміння мистецтва, як *fine arts*, можна назвати «Фонтан» М. Дюшана¹.

Відтак він наочно продемонстрував, що будь-який об'єкт, незалежно від того, за яких обставин він був створений, з якою метою і ким, може бути оголошеним витвором мистецтва. За таких умов, художня цінність, майстерність самого митця, витрачені зусилля та час на

¹ М. Дюшан подав для виставки звичайний пісуар, повернутий боком. Саме в такому вигляді він був запропонований комітету виставки незалежних митців як витвір «Фонтан», що не знайшло у його членів розуміння.

створення об'єкта мистецтва вже не відігравали ролі ключових критеріїв для віднесення певного об'єкта до цієї сфери. Це ж стосується і певних дій чи набору дій (у тому числі перформансні акції, хепенінги, інсталяції). Таким чином, мистецтво в даному аналізі визначається у найширшому його вигляді, як об'єкти чи дії, що представлені для інших людей в якості об'єктів мистецтва чи мистецьких дій. Мистецтво є запрошенням, викликом від автора, що своїми об'єктами чи діями вимагає від глядача, в більш широкому розумінні – споживача мистецького продукту – рефлексії з цього приводу. При цьому мистецтво може бути спрямованим як на широку публіку, так і на дуже обмежене коло людей (або навіть одну людину)².

Для даного розгляду найбільш релевантними є ті прояви мистецтва, які спрямовані на масову аудиторію³. Тому у фокусі аналізу буде масова культура. Через це акцент буде зроблено на двох поняттях: «поп-культура» та «популярне» у цілому. У цьому зв'язку для даного розгляду вельми цікавою є робота німецького соціолога І. Шрубара «Політичне та популярне. Виробництво іманентної повсякденності трансценденції за допомогою масової культури» [4]. З цієї доволі довгої назви можна отримати уявлення про задум автора. Досліджуючи вплив того, що можна вважати популярним, на повсякденність, І. Шрубар намагається відповісти на запитання, яким чином у популярному дістає свій відбиток політичне. У результаті вчений робить висновок, що «популярне являє форму латентної рефлексивності, за допомогою якої генерується трансценденція, що іманентна повсякденності. Воно слугує засобом символічних репрезентацій політичного в умовах розчаклованого, рутинізованого модерну. Які ж типові форми приймають ці популярні репрезентації політичного? ... Одна з всюдисущих форм популярного, яка завдяки своїй іманентній повсякденності трансцендентній функції робить політичне доступним, є поп-музика, зокрема поп-пісні» [4, р. 239]. Крім поп-музики, символічним репрезентаціям політичного слугують різні ток-шоу, завдяки яким політики можуть просувати свої смисли на пряму, використовуючи усю потужність засобів масової комунікації. Такі ток-шоу є притаманними капіталістичним, а отже, здебільшого «ліберальним», «демократичним» суспільствам. Водночас популярне відіграє свою роль у відображенні символічних репрезентацій політичного не тільки в «капіталістичних» суспільствах. Для підтвердження цієї тези І. Шрубар знову використовує приклад поп-музики: «Однак поп-музика як носій політично заряджених опозиційних рухів не є виключно продуктом капіталістичної поп-культури. У реальному соціалізмі поп-музика також використовувалася для символічних репрезентацій політичних протестів» [4, р. 239].

Він наводить приклад діяльності рок-групи «Plastic People of Universe» (60-ті роки XX ст. у Чехословаччині), яка у своїй творчості наголошувала на абсурдності пануючого соціалістичного ладу. Із зрозумілих причин подібні групи могли виступати лише на приватних

² У деяких випадках об'єкти чи мистецькі дії можуть бути спрямовані не на людей у цілому, а на більш загальні сутності: природу, всесвіт тощо.

³ Релевантним, як загальнометодологічний базис для даного розгляду, є доробок А. Шюца. Вчений, який усе життя захоплювався музикою та навіть грав у квартеті, не міг обійти у своїй творчості дослідження музикальної царини, як одного з видів мистецтва, з точки зору феноменологічного методу. Процес створення музики він приводить як яскравий та наочний процес інтерсуб'єктивного конструювання смислів і безпосереднього переводу подій зовнішнього світу (звучання музики) у внутрішній час або *durée*. А. Шюц наводить приклад – творчий спадок В. Моцарта: «Можна з повним на те правом стверджувати, що драматичне мистецтво Моцарта є, скоріше, поданням базисних структур соціального світу, ніж наслідуванням природи. За допомогою виключно музичних засобів він не тільки висвітлює зсередини смисли, за допомогою яких кожен сценічний персонаж визначає ситуацію, але й дозволив нам, глядачам, бути співником у цьому процесі» [5, с. 611; 6].

чи напівлегальних концертах. Проте це тільки посилювало ті символічні репрезентації політичного, які вони несли у свої виступах.

У цьому контексті варто згадати літературу, яка за своєю природою є інтертекстуальною, а відтак є відкритою для проникнення різних смислів, у тому числі й політичних⁴.

Таким чином, символічні репрезентації політичного за допомогою популярного чи поп-культури є поширеним явищем у сучасному суспільстві, незважаючи на спосіб соціально-економічного господарювання у ньому. Звичайно, що останнє накладає дуже відчутні відмінності на способи та ефективність релевантних символічних репрезентацій. Водночас важливою є універсальність таких репрезентацій політичного у масовій культурі. Тут переходимо до того, заради чого і згадали концепцію І. Шрубара, що безпосередньо стосується запропонованого аналізу. Підхід німецького соціолога цікавий не лише тому, що є спробою застосування феноменологічного способу мислення для пояснення соціетальних процесів, але й тому, що демонструє тісний зв'язок політичного домену та домену мистецтва. Ширше він демонструє тісний взаємозв'язок між двома надбудовними рівнями ієрархії доменів символічного універсуму: політичного та релігійного з одного боку та доменів мистецтва, філософії та науки – з іншого. Наведена концепція І. Шрубара демонструє лише один з таких взаємозв'язків та від того не втрачає свій евристичний потенціал.

Отже, можемо перейти до механізмів та зв'язків між політичним (чи релігійним) і доменами останнього рівня. Необхідно розглянути те, в якому відношенні вони між собою перебувають, яким чином їхні смисли потрапляють до царин один одного. Крім того, повернемося до фундаментальних процесів боротьби символічних універсумів і головне – до процесу дифузії символічних універсумів, адже процеси символічної дифузії розпочинаються саме на «найуразливіших» до цього надбудовних рівнях ієрархії доменів символічного універсуму.

Про домен мистецтва та його роль у боротьбі символічних універсумів вже згадувалося під час аналізу символічних анклавів, їх сутності та проблем існування у відповідній статті [8]. Тоді символічні анклави описувались як територіально-символічні сутності, які відрізняються тим, що в їхніх межах культурну гегемонію має альтернативний символічний універсум або ж і досі її підтримує символічний універсум, що втратив її серед решти суспільства. Якщо ціннісні, світоглядні, ідентифікаційні, в деяких випадках, мовні та інші відмінності, притаманні певному символічному універсуму, який домінує у даному анклаві, сторонній спостерігач може сприйняти не одразу, то об'єктивації домену мистецтва, які позначено терміном «символічні репрезентації», відкриті до негайного і безпосереднього спостереження. Так, у символічному анклаві з великою імовірністю будуть присутні візуальні образи, зокрема архітектура споруд, будівель, скульптури, постаменти, барельєфи тощо, а також пам'ятники постатям, визначна роль яких не є визаною у загальносуспільному дискурсі або ж більше не вважається такою. Наявність певних символічних репрезентацій, що є об'єктами мистецтва, також залежить від конкретних соціально-історичних умов, в яких перебуває суспільство. В одних випадках наявність таких пам'ятників, барельєфів та інших форм мистецьких зображень

⁴ Це поняття використовується тут у його розумінні, запропонованому Ю. Крістивою, як загальному відсиланню текстів один одному у явному чи неявному вигляді. Таке трактування є релевантним для запропонованої у рамках цього аналізу концептуальної схеми, оскільки боротьба символічних універсумів пронизує усі сфери смислотворчості, а базові смисли, відповідні смислові конструкти, колокації та символи явно чи неявно проявляються у текстах. Це стосується як літературних, наукових і філософських праць і творів, створених у рамках домінуючого універсуму, так і тих, що з'явилися у символічному середовищі альтернативного універсуму [7].

може бути забороненою або ж не вітатися з боку офіційної влади, в інших – вони можуть встановлюватися або залишатися без будь-яких серйозних перешкод⁵.

Проте спільним для всіх символічних анклавів є те, що індивід, який потрапляє до них і є носієм домінуючого символічного універсуму, а не того, який утримує культурну гегемонію в цих межах, одразу ж наочно пересвідчується: він потрапив у явно відмінне символічне оточення. Це відбувається завдяки змінам і символам, які унаочнено у мистецьких об'єктах.

Отже, фізична елімінація цих символічних репрезентацій, у тому числі витворів мистецтва, є одним з найважливіших завдань домінуючого універсуму⁶. «Розмивання» кордонів символічного анклаву, яке починається зі зміни домену мистецтва, репрезентованих у фізичній формі, а тому і незахищених від фізичного знищення, є і найбільш легким, і одним з найнеобхідніших кроків для асиміляції цієї територіально-символічної сутності у загальному полі домінуючого універсуму. При цьому активно залучаються політичний домен і ціннісний, до якого належить царина права. Остання забезпечує вироблення відповідних смислових конструктів (законодавчих актів), які створюють підстави для елімінації та подальшої заборони відповідних репрезентацій мистецького домену альтернативного універсуму⁷.

Філософський та науковий домени також розташовані на останньому рівні умовної ієрархії доменів символічного універсуму. Водночас діалектичні відносини між усіма царинами зміни демонструють той факт, що саме з рівня, до якого належать обидва домени, починаються зміни та дифузія символічних універсумів. На цьому слід зупинитися докладніше.

Наукове середовище, відкрите для нових смислів (привнесених чи створених) є тим порталом, через який вони (смисли) поступово входять до дискурсу⁸.

Таким чином, через саму природу наукової та філософської спільноти та її відкритість до нового знання процес дифузії символічних універсумів починається у цих царинах. Коректніше навіть сказати, що цей процес є безперервним, оскільки модифікація смислів домінуючого універсуму відбувається постійно, так само, як і альтернативних універсумів.

Важливо наголосити, що, насамперед, релевантною для цього розгляду виявляється царина суспільних наук, яка демонструє взаємозв'язок, насамперед, з ціннісним та політичним доменами. Природничі, технічні науки мало схильні до подібного впливу.

⁵ Так, за умов авторитарного чи тоталітарного режимів, а також через безпосередню загрозу домінуючому універсуму, певні постаті та символи в цілому можуть бути названі «єретичними», «злочинними» тощо і бути забороненими на законодавчому рівні. Показовим є феномен так званого «самвидава» у СРСР. В умовах тоталітарного суспільства, а відтак і жорсткої цензури в усіх символічних царинах, а також, що вкрай важливо, в умовах «доінтернетівської» епохи, єдиним джерелом доступу до альтернативних смислів, думок було нелегальне, неофіційне перекладання (за потреби), друкування та розповсюдження літературних, релігійних, наукових та філософських праць і творів. Таким чином, вдавалося обійти заборону чи цензурування, а запропоновані смислові системи при цьому набували ще більшої переконливості та бажаності саме через важкість та небезпечність доступу до них.

⁶ Яскравим прикладом цього є вже згадувана «декомунізація», що просто зараз відбувається в Україні, як наслідок інтенсифікації боротьби між старим і новим символічним універсумами.

⁷ Згадаємо так звані закони про декомунізацію, зокрема Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», ухвалений у 2015 р.

⁸ Це справедливо і для авторитарних чи тоталітарних суспільств, де є офіційна ідеологія та відповідна наукова доктрина. Проте навіть там у вчених є доступ до закордонних чи «ворожих» наукових доктрин і теорій. Так, навіть за домінування марксизму-ленінізму радянські вчені отримували доступ до західних, буржуазних теорій і підходів як ознайомлення заради критики. Саме через вчених, за умов відсутності сучасних засобів масової комунікації, ці нові смисли проникали спочатку в науковий дискурс, а потім поступово і в широке публічне коло.

Якщо ж йдеться про соціально-філософську концепцію або вчення, то вони так само можуть бути як привнесеним з іншого символічного універсуму, іншого суспільства, так і зародитися, як відповідь, виклик домінуючому універсуму.

Цілком природно, що з самого початку ця смислова конструкція входить до поля рефлексії вузького кола інтелектуалів. Серед них вона знаходить своїх прихильників і противників та зазнає первинних модифікацій в ході дискусій⁹.

З часом це вчення або концепція розповсюджується серед більшого кола «експертів»: від генераторів смислів (інтелектуалів) вона переходить до розповсюджувачів смислів (інтелігенції). Вона набуває дедалі більшої диференціації: створюються цілі смислові та символічні комплекси, що стають доступними більшій кількості соціальних акторів. Цей процес є тривалим, зазнає впливу безлічі факторів, тому аподиктично розтягується на десятиріччя і навіть довше. Головне, що він спричиняє, це початок дифузії символічних універсумів, що безпосередньо виражається у входженні в дискурсивне поле смислів і символів альтернативного символічного універсуму.

Висновки. Таким чином, домени мистецтва, філософії та науки належать до останнього рівня ієрархії доменів символічного універсуму (за критерієм найбільшої відкритості до проникнення альтернативних смислів). Це три царини, з яких починається дифузія символічних універсумів та їхня боротьба за культурну гегемонію у суспільстві.

Зародження базових конструктів символічних універсумів або ж їхнє входження до публічного поля домінуючого універсуму починається з надбудовного рівня ієрархії доменів, і більш точно – філософського та наукового доменів, адже саме до них належать найбільш загальні світоглядні матриці, які своєю чергою вбирають у себе певну систему цінностей, політичні та економічні моделі тощо. Зароджені у вузьких групах «інтелектуалів», за відповідних соціально-історичних умов вони отримують поступове розповсюдження та одночасне розширення власних смислових комплексів. Ці процеси можуть розтягнутися на десятиріччя, а інколи й на століття через велику кількість змінних, які впливають на них. Головну роль у цьому відіграє те, якими способами домінуючий універсум підтримує свою культурну гегемонію та протидіє цим соціально-філософським і науковим системам, які пропонують альтернативні базові смисли щодо устрою суспільства і статусних взаємодій.

Крім того, домен мистецтва через свою відкритість до нових смислів так само стає початковим полем боротьби між альтернативними символічними універсумами. Важливо зазначити, що ці процеси не є односторонніми і до взаємного проникнення смислів відкриті домени мистецтва, філософії та науки усіх символічних універсумів, які беруть участь у боротьбі за домінуюче становище у суспільстві у даний конкретний період історії. Саме тому активна фаза боротьби двох чи більше символічних універсумів за культурну гегемонію одразу позначається на цих доменах і отримує в них своє унаочнення. Після цього у процеси боротьби символічних універсумів залучаються більш фундаментальні домени – політичний, релігійний, економічний, ціннісний тощо. Подібне залучення є невідворотним, адже виокремлені домени перебувають у діалектичній єдності, а отже, зміни на верхньому рівні з необхідністю спричиняють зміни на нижньому.

⁹ Те саме справедливе і у випадку «еретичного» відхилення від домінуючої релігійної доктрини або повністю нової релігійної системи в теократичному суспільстві, які демонструють високий ступінь інтеграції символічного універсуму та згаданої «світобудови».

Список використаних джерел

1. Шульга О. Структура і боротьба символічних універсумів / О. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 116–130.
2. Шульга А. Иерархия доменов символического универсума / А. Шульга // Соціальні виміри суспільства. 2015. – Вип. 7 (18). – С. 230–241.
3. Шульга О. Мовний домен як інтегральний домен символічного універсуму / О. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – № 1. – С. 83–96.
4. Srubar I. Das Politische und das Populäre. Die Herstellung alltagsimmanenter Transzendenz durch die Massenkultur / I. Srubar // Lebenswelt und Politik. Perspektiven der Phänomenologie nach Husserl. Hrsg. Giovanni Leghissa, Michael Staudigl. – Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann, 2007. – S. 229–243.
5. Шюц А. Моцарт и философы / А. Шюц // Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – С. 595–615.
6. Pedone N. Intersubjectivity, time and social relationship in Alfred Schutz's philosophy of music / N. Pedone // Axiomathes. – 1995. – Vol. 6. – Issue 2. – P. 197–210.
7. Кристева Ю. Избранные труды / Ю. Кристева ; [пер. с франц.]. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 656 с.
8. Шульга О. Символічні анклавів і зміни символічних універсумів / О. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – № 3. – С. 95–107.

References

1. Shul'ga O. *Struktura i borot'ba symbolichnykh universumiv* [Structure and struggle of symbolic universes]. *Sotsiologiya: teoriya, metodi, marketing – Sociology: it's theory, methods, marketing*, 2014, No. 3, pp. 116–130 [in Ukrainian]
2. Shul'ga A. *Ierarkhiya domenov simvolicheskogo universuma* [The hierarchy of the domains of the symbolic universe]. *Sotsial'ni vymiry suspil'stva – Social dimensions*, 2015, Issue 7 (18), pp. 230–241 [in Russian]
3. Shul'ga O. *Movnyi domen yak integral'nyi domen symbolichnogo universumu* [Language domain as the integral domain of symbolic universe]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: it's theory, methods, marketing*, 2016, No. 1, pp. 83–96 [in Ukrainian]
4. Srubar I. Das Politische und das Populäre. Die Herstellung alltagsimmanenter Transzendenz durch die Massenkultur. *Lebenswelt und Politik. Perspektiven der Phänomenologie nach Husserl*. Hrsg. Giovanni Leghissa, Michael Staudigl. Würzburg, Verlag Königshausen & Neumann, 2007, pp. 229–243.
5. Schutz A. *Motsart i filosofy* [Mozart and the philosophers]. *Izbrannoe: Mir, svetyashchiisya smyslom*. Moscow, Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya, 2004, pp. 595–615 [in Russian]
6. Pedone N. Intersubjectivity, time and social relationship in Alfred Schutz's philosophy of music. *Axiomathes*, 1995, Vol. 6, Issue 2, pp. 197–210.
7. Kristeva Yu. *Izbrannye trudy; per. s frants.* [Selected works; French transl.]. Moscow, «Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004, 656 p. [in Russian]
8. Shul'ga O. *Symvolichni anklavy i zminy symbolichnykh universumiv* [Symbolic enclaves and changes of symbolic universes]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: it's theory, methods, marketing*, 2015, No. 3, pp. 95–107 [in Ukrainian]

Отримано 01.03.16

Шульга А.Н., канд. социол. наук, докторант, старший научный сотрудник отдела теории и истории социологии Института социологии НАН Украины (Киев)

НАДСТРОЕЧНЫЙ УРОВЕНЬ СИМВОЛИЧЕСКОГО УНИВЕРСУМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

Статья посвящена развитию концепции символических универсумов и их доменов, как сфер смыслотворчества, ответственных за целые сферы социальных отношений. Главное внимание посвящено трем доменам: искусства, философии и науки, относящимся к надстроечному уровню символического универсума, поскольку эти сферы являются наиболее открытыми к проникновению альтернативных смыслов и с них начинаются процессы символической борьбы.

Ключевые слова: символический универсум, искусство, наука, философия, домен символического универсума.

Shulga O.M., PhD. (Sociology), post-doctoral student, senior scientific fellow, department of theory and history of Sociology, Institute of Sociology NAS of Ukraine

OVERBUILT LEVEL OF SYMBOLIC UNIVERSE: THEORETIC SKETCH

The article dwells upon the development of the concept of symbolic universes and their domains as spheres of rationale creation responsible for the social relations as a whole. Attention is driven to three domains: art, philosophy and science that relate to overbuilt level of symbolic universe, as these areas are the most open to penetration of alternative meanings and with them the process of symbolic struggle begins.

Keywords: symbolic universe, art, science, philosophy, domain of symbolic universe